

AZƏRBAYCANIN BƏZİ OT BİTKİLƏRİNİN ABŞERONA İNTRODUKSİYASI VƏ ÇOXALDILMASI

Zeynalov Y.M.

AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağ, AZ 1004, Bakı, Badamdar yolu,40

E-mail: zeynalovyusuf@hotmail.com

Azərbaycanın bəzi ot bitkiləri Mərkəzi Nəbatat Bağına introduksiya olunaraq, çoxaldılma və fenoloji xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Burada məqsəd müxtəlif səbəblərdən sayı azalmağa olan bitkilərin çoxaldılması və müxtəlif yerlərdə yenidən bərpası olmuşdur. Məlum olmuşdur ki, introduksiya olunmuş bitkilər Abşeron şəraitinin torpaq- iqlim şəraitində yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Tədqiq olunan bitkilərin əksəriyyəti dekorativ bağçılıqda və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: ot bitkisi, introduksiya, çoxalma, fenologiya, toxum

Giriş

Bioloji müxtəlifliyin qorunması və səmərəli istifadəsinin təşkili alimlərin qarşısında duran əsas problemlərdən biri olmuşdur. 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı” (25 mart 2006-cı il) [1] çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Aparılmış araşdırmalar və tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda yayılan bitki növlərinin 34,3%-i dərman bitkisidir [3,4]. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitkilərin araşdırılması, onların dərman kimi və təsərrüfatın digər sahələrində istifadəsi, çoxaldılaraq yeni sahələrdə əkilməsi vacib amillərdən biridir. Bu baxımdan seçilmiş mövzu aktualdır.

Material və metodika

Tədqiqatın materialı olaraq soğanaqlı və kökümsovlu nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitkilərdən *Galantus elwesii* Hooker Fil. - qardələn, *Centaurea pulcherrima* - peyğəmbər çiçəyi, *Convallaria majalis* L.- may inciçiçəyi, *Schillasibirica* – sibirşillası, *Fritillaria imperialis* L.- tərslalə, *Pulsatilla vulgaris* L.- dağ laləsi, dərman əhəmiyyətli ot bitkilərindən *Achillea millefolium* L.- adi boymadərən, *Arctium lappa* L.- iri at pıtrağı, *Leonurus cardiaca* L.- şirquyruğu və ya ürək damotu, *Valeriana officinalis* L.- dərman valerianı, *Verbascum speciosum* Schrad.- sığırquyruğu, *Hypericum perforatum* L.- zəif dazı növləri götürülmüşdür. Bu növlər Kiçik Qafqazın qərb və Böyük Qafqazın şərq hissəsinə hissəsindən təbiətdən toxum və canlı olaraq toplanmış, Mərkəzi Nəbatat Bağının ərazisinə introduksiya olunmuş və onların çoxaldılması, fenoloji xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Bitkilərin təbii şəraitdən toplanması və introduksiya edilməsində N.A. Bazilevskayanın [9], M.V. Kultivasovun [13], F.N. Rusanovun [16] metodlarından istifadə edilmişdir. Toplanmış bitkilərin təyini və təsvirində O.V. İbadlı [2,3], Y. Zeynalovun [6,7], A.A. Qrossqeym [11,12] işlərindən istifadə olunmuşdur. Bitkilərin üzərində fenoloji müşahidələr isə N.A. Avrorin [8], A.Q. Qolovaç [10], S.S. Litvinov [14] və Baş Botanika Bağının [15] hazırladığı metodlar əsasında aparılmışdır.

Nəticələr və onların müzakirəsi

Tədqiq etdiyimiz növlər oktyabr və mart aylarında əvvəlcədən düzəldilmiş təcrübə ləklərinə əkilmişdir. İstər canlı, istər soğan, istərsədə toxum vasitəsi ilə əmələ gəlmiş cücərtilər üzərində hər 5-10 gündən bir müşahidələr aparılmışdır. Tədqiq olunan növlərin cücərtiləri martın sonu aprel aylarında çıxmışlar (Cədvəl 1).

Mərkəzi Nəbatat Bağına introduksiya olunmuş ot bitkilərinin
çoxaldılma və fenoloji xüsusiyyətləri

Nö	Növlər	Cücərmə %	Çiçəkləmə(aylar)
1	<i>Achillea millefolium</i>	42	III-IV
2	<i>Arctium lappa</i>	673	VI-VIII
3	<i>Galanthus elwesii</i>	10	VI-VIII
4	<i>Centaurea pulcherrima</i>	5-60	V-IX
6	<i>Convallaria majalis</i>	15	V-VI
7	<i>Pulsatilla vulgaris</i>	10	V-VI
8	<i>Schilla sibirica</i>	6	II-IV
9	<i>Valeriana officinalis</i>	18	VI-VIII
10	<i>Verbascum speciosum</i>	32	V1-VIII

*Galantus elwesii**Convallaria majalis**Pulsatilla vulgaris**Schilla sibirica**Centaurea pulcherrima**Achillea millefolium**Arctium lappa**Leonurus cardiaca**Hypericum perforatum**Valeriana officinalis**Verbascum speciosum*

Cədvəldən göründüyü kimi cücərmə faizləri 6-70% arasında dəyişmişdir. Ən az cücərmə faizi *Schilla sibirica* (6%), *Galanthus elwesii* (10%), ən çox cücərmə faizi *Arctiumlappa* (67%), *Centaurea pulcherrima* (35-60%), *Leonurus cardiaca* (70%) növlərində olmuşdur. Eyni zamanda tədqiq olan bütün növlərin hamısı canlı olaraqda gətirilmiş və Bağın ərazisində əkilmişdir, bitkilər çiçək açaraq böyümə və inkişafını davam etdirmişdir. Buna əlavə olaraq soğan və kökümsovları (*Convallaria majalis*, *Schilla sibirica*, *Valeriana officinalis*) vasitəsi ilə də çoxaldılaraq lazım olan yerlərdə əkilməsi üçün hazırlanmışdır. Fenoloji müşahidələr və öyrənilən bitkilərin aqrotekniki qaydada becərilməsi işləri davam etdirilir.

Ədəbiyyat

1. «Azərbaycan» qəzeti (29 sentyabr 2006-cı il, № 220).
2. **İbadlı O.V.** Qafqazın geofitləri. Bakı, 2002, s.126
3. **İbadov O.V.** Abşeron şəraitində Azərbaycan florasından olan bəzi nadir və nəsli kəsilməkdə olan süsən növlərinin introduksiyası təcrübələri. Azərb. SSR EA Xəbərləri, biol.Elm.esr. 1979, №5, s. 20-25.
4. **Mehdiyeva N.P** “Azərbaycanın dərman florasının biomüxtəlifliyi”, Bakı, “Letterpress” nəşriyyat evi, 2011, 188 səh.
5. **Zeynalov Y.** İlaç bitkilər. Tarixi inkişafı və istifadələri. Adenyayıncılıq, 2008, 242 s.
6. **Zeynalov Y., TürkoğluM.** Ağrı Dağının florası. Ankara, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş, 2016, 402 səh.
7. **Zeynalov, Y., Yelken, H.Yayla, F.** *Gaziantep çiçəkləri*, Ankara: Ajana-Türk Media and Printing Corporation., 2008, v. 1., 609 səh..
8. **Аврорин Н.А.** Переселение растений на Полярный Север. Эколого-географических анализ. М.,-Л., АН СССР.1956, 286 с.
9. **Базилевская Н. А.** Теория и методы интродукции растений, М., Изд.Московского Ун-та, 1964, с.129
10. **Головач А.Г.** Фенологические наблюдения в садах и парках, М., Сов. наука, 1951, с. 57.
11. **Гроссгейм А.А.** Флора Кавказа. т. II, Баку, 1940, 284 с.
12. **Гроссгейм А.А.** Растительные ресурсы Кавказа, Баку, АН Азерб. ССР, 1946, 671с
13. **Культивасов М.В.** Эколого-исторических метод в интродукции растений. Бюл. Гл. ботан.Сада, 1953, вып. 15., с. 24-39.
14. **Литвинов С.С.** Методика полевого опыта в растениеводстве. М. 2011, 648 с.
15. **Методика** фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. Москва: Бюл. ГБС АН СССР, 1975, 27 с.
16. **Русанов Ф.Н.** Новые методы интродукции растений. Бюл.Гл. бот. Сада, 1950, вып. 7, с.27-36.

Зейналов Ю. М.

**РАЗМНОЖЕНИЕ И ИНТРОДУКЦИЯ НЕКОТОРЫХ ТРАВЯНИСТЫХ
РАСТЕНИЙ АЗЕРБАЙДЖАНА НА АБШЕРОНЕ**

Изучены особенности размножения и фенология интродуцированных в Центральный Ботанический Сад некоторых травянистых растений Азербайджана. Целью исследования является размножение находящихся по разным причинам на грани исчезновения травянистых растений и их восстановление. Выявлено, что интродуцированные виды в почвенно-климатических условиях Абшерона нормально растут и развиваются. Большинство изученных растений можно рекомендовать для использования в декоративном садоводстве и в других областях народного хозяйства.

Ключевые слова: травянистые растения, интродукция, размножение, фенология, семена

Zeynalov Y.M.

**REPRODUCTION OF SOME GRASS PLANTS INTRODUCTION
IN ABSHERON AREA OF AZERBAIJAN**

There were studied reproduction peculiarities and phenology of some herbaceous plants of Azerbaijan introduced into the Central Botanical Garden. The purpose of the study is the reproduction of herbaceous plants that are for various reasons on the verge of extinction and their restoration. It was revealed that the introduced species in the soil and climatic conditions of Absheron normally grow and develop. Most of the studied plants can be recommended for use in ornamental gardening and in other areas of the national economy.

Keywords: grass, introduction, reproduction, phenology, seed

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 7.IX.2018